

Igor Karaman

ULOGA I ZNAČAJ BISKUPSKOG IMANJA ĐAKOVO U SKLOPU SLAVONSKOG KASNOFEUDALNOG/KAPITALISTIČKOG VELEPOSJEDA

Nakon što su tijekom tzv. velikog rata za oslobođenje srednjega Podunavlja ispod osmanske vladavine (1683.-1699.) snage Turskoga Carstva bile potisnute prema Balkanu, započinje i na prostoru dravsko-savskoga međurječja nova epoha društvenopovijesnog razvoja. Ponovnim uključivanjem Slavonije u sklop habsburške državne tvorevine - što je bilo potvrđeno odredbama Karlovačkoga mira 1699. godine - proširuje se na ove krajeve kasnofeudalni poredak tadašnjega srednjoeuropskoga tipa. Pritom bitno obilježje daje tome sustavu ekonomskih i socijalnih odnosa oblikovanje raznovrsnih kasnofeudalnih vlastelinstava u posjedu velikaških i plemićkih obitelji, crkvenih institucija ili državnih (komorskih) oblasti.¹

Međutim, zbog istaknutoga graničnoga značaja Slavonije prema Turskom Carstvu (južno od Save) već od vremena oslobodilačkoga rata, potkraj XVII. st., važna uloga na tlu ove pokrajine pripadala je također vojnim faktorima Habsburške Monarhije.² Konačno je sredinom XVIII. st. provedeno i potpuno teritorijalno izdvajanje slavonske Vojne krajine (pretežno uzduž toka Save), sa specifičnim krajiškim uređenjem, dok se na preostalom području tzv. provincijalne Slavonije konstituiraju virovitička, požeška i srijemska županija.³ Stoga je od tada pa sve do revolucije 1848.-1849. razvitak kasnofeudalnih vlastelinstava, njihovih alodijalnih/dominijalnih gospodarstava i seljačkih podložničkih (selišnih ili želirskih) gazdinstava nužno ostao vezan samo uz spomenuto područje provincijalne Slavonije.

Novooslobođeni krajevi bili su još tijekom ratnih zbivanja, potkraj XVII. st., u privrednom pogledu najvećim dijelom podvrgnuti upravi komorskih oblasti bečkoga dvora, ali je istovremeno ovdje započela postupna raspodjela opsežnijih ili skromnijih zemljišnih kompleksa u

1 Igor Karaman, *Dva priloga razmatranju agrarnih odnosa na području sjeverne Hrvatske u kasnofeudalnom i kapitalističkom razdoblju, do 1918.* (»Historijski zbornik« sv. XXV.-XXVI., Zagreb 1972.-1973.), str. 337-385.

2 Ive Mažuran, *Izvjestaji Caraffine komisije o uredenju Slavonije i Srijema nakon osmanske vladavine 1698. i 1702. godine* (Osijek, 1989.), str. 7-54.

3 Igor Karaman, *Osnovni podaci i neke napomene o slavonsko-srijemskom veleposjedu* (»Zbornik za društvene nauke Matice srpske«, sv. 20, Novi Sad, 1958.), str. 37.-52.

ruke različitih svjetovnih i crkvenih feudalnih posjednika. Znatni inicijalni učinci tog procesa dekameralizacije slavonskoga zemljišta očituju se u posljednjim godinama XVII. st. i prvim godinama XVIII. st. (do 1707.), dok se druga - zamašna i ujedno pretežno završna - faza dekameralizacije uglavnom provodi u razdoblju između 1721. i 1730. godine.⁴

Vrijedi napomenuti kako su u navedenoj drugoj fazi konstituirana neka vlastelinstva i na prostoru istočnoga Srijema, što je tek Požarevačkim mirom 1718. godine bio uključen u sklop habsburške državne tvorevine; no, upravo to područje uskoro je najvećim dijelom podvrgnuto vojnokrajiškom sustavu.

Rezultati prikazanoga procesa dekameralizacije zemljišnoga posjeda na tlu provincijalne Slavonije mogu se uočiti prema sastavu ovdašnjih kasnofeudalnih vlastelinstava u doba obnove županijskog uređenja 1745. godine.⁵ U sklopu svih triju slavonskih županija nalazimo tada sljedeće skupine vlastelinskih posjeda:

	feudalna vlastelinstva		podložnička selišta	
	broj	%	broj	%
- plemićki posjedi	20	58,8	2968,07/24	70,9
- crkveni posjedi	6	17,7	674,12/24	16,1
- komorski posjedi	8	23,5	542,22/24	13,0
svoga	34	100,00	4185,17/24	100,0

Prema tome, u prosjeku je tada (sredinom XVIII. st.) svako šesto vlastelinsko imanje i svako šesto podložničko/seljačko selište pripadalo nekoj crkvenoj instituciji kasnofeudalne Slavonije. No, specifično obilježje uložiti tih posjeda u ekonomsko-socijalnom razvitku ove pokrajine daje činjenica što su upravo imanja raznih vjerskih oblasti i organizacija rimokatoličke ili pravoslavne Crkve bila u poslijeturško doba među prvima konstituirana (još na prijelomu XVII. i XVIII. st.).

S obzirom na srednjovjekovnu (predtursku) tradiciju rimokatoličke bosansko-đakovačke biskupije, habsburški vladar Ferdinand III. već je 1650. godine priznao biskupu Marijanu Maroviću pravo na nekadašnji posjed u Slavoniji; realizacija toga prava mogla je, dakako, u punoj mjeri biti provedena tek poslije oslobođenja zemlje od osmanske vladavine. U tu svrhu car Leopold I. izdao je 1697. novu povelju

⁴ Igor Karaman, *Sumarni katastar veleposjeda u Slavoniji od 18. do 20. stoljeća*, («Radovi Centra za organizaciju naučnoistraživačkog rada JAZU u Vinkovcima» sv. 2, Zagreb, 1973.), str. 167.-212.

⁵ Igor Karaman, *Sumarni katastar...* n.dj., str.175.

Diacovensia 1/1995.

tadašnjem biskupu fra Nikoli Ogramiću, a potom 1704. biskupu Jurju Patačiću od Zajezde; kasnije je ova donacija redovno potvrđivana za svakoga biskupa.⁶ - Đakovački biskupi upravljali su uz to (od 1701.) manjim posjedom Kaptol u Požeškoj kotlini, što je nekoć pripadao požeškome Stolnom Kaptolu.

Zamašan posjed u Požeškoj kotlini predstavljalo je Kutjevo, koje je također po tradiciji bilo vezano uz redovnike Rimokatoličke Crkve. Nakon istjerivanja Turaka prvu privilegiju za Kutjevo dobiva zagrebački kanonik I.J.Babić (1689.-1700.), ali je potom vlastelinstvo prepušio misiji isusovačkoga reda što je djelovala u gradu Požegi. Osječkim je isusovcima dano omanje dobro u Aljmašu 1702. godine.

Od posjeda Pravoslavne crkve na slavonsko-srijemskome tlu najveće je bilo vlastelinstvo Dalj, koje je car Josip I. 1706. podario patrijarhu Arseniju Čarnojeviću; ovo je imanje kasnije redovno potvrđivano njegovim nasljednicima. Već od 1691. raspolagala je ovdašnja pravoslavna episkopija dobrom u Neradinu, povezanim uz manastir Grgetek.⁷

Prema jednom popisu slavonskih vlastelinstava iz 1745. godine, u skupini crkvenih posjeda nalazimo sljedeća imanja:

	podložnička selišta		seljačka gazdinstva	
	broj	%	broj	%
<i>Rimokatolička crkva:</i>				
- Đakovo	237,00	35,14	918	40,23
- Kaptol	82,00	12,16	204	8,94
- Kutjevo	225,00	33,35	675	29,58
- Aljmaš	12,00	1,78	58	2,54
zajedno	556,00	82,43	1855	81,29
<i>Pravoslavna crkva:</i>				
- Dalj	96,00	14,23	343	15,03
- Neradin	22,12	3,34	84	3,68
zajedno	118,12	17,57	427	18,71
svega	674,12	100,00	2282	100,00

6 Đuro Rauš, *Šumska vegetacija Đakovštine* («Zbornik Đakovštine» sv. I. Zagreb, 1976.), str. 116-117.

7 Igor Karaman, *Osnovni podaci... n.dj.*, str.46-50; Igor Karaman, *Historijat slavonskih vlastelinstava do sredine 18. stoljeća* - «Slavonski katastar» P.I.Passardyja («Arhivski vjesnik» sv. XVI., Zagreb, 1973.), str.123-157.

Iz navedenih podataka može se uočiti istaknuto mjesto koje biskupsko vlastelinstvo Đakovo zauzima u skupini crkvenih posjeda na tlu kasnofeudalne Slavonije.⁸ No, po opsegu svojih podložničkih selišta (a to ujedno znači: po opsegu feudalne rente što ju je ovisno seljaštvo moralo redovno davati gospodarskoj upravi biskupije) đakovačko imanje tvorilo je također u odnosu prema ovdašnjim svjetovnim velikaškim/plemičkim vlastelinstvima jedan od najkrupnijih veleposjeda. Tako je npr. prema istim podacima iz sredine XVIII. st. ono - po broju podložničkih selišta i seljačkih gazdinstava - suštinski dolazilo odmah poslije triju podunavsko-podravske magnatskih latifundija, sa sjedištima u Iloku (535,08/24 sel. i 1984 gazdinstva), u Vukovaru (334,09/24 sel. i 1926 gazdinstava) i u Valpovu (220,00/24 sel. i 1384 gazdinstva). A sličnu poziciju zadržalo je biskupsko vlastelinstvo Đakovo sve do ukinuća kasnofeudalnoga poretka, u revoluciji 1848.-1849. godine.

+ + +

Pošto su se u jesen 1687. turske snage bile povukle iz Đakova i okolnih krajeva, velik dio naselja ostao je pust, a zemlja neobrađena. Još su jednom 1690. Turci provalili preko Save i zakratko zahvatili Đakovo; potom se - pod zaštitom habsburške vojske - postupno poboljšavaju uvjeti za život i rad stanovništva.

Već tijekom posljednjih godina XVII. st. započinje ovdje biskup fra Nikola Ogramić s obnovom vlastelinskih imanja, koja su mu bila potvrđena 1697. od cara Leopolda I. Osim pribavljanja neophodnih stambenih, gospodarskih i kulturnih (vjerskih) zdanja u samom Đakovu, Ogramić je uređio i pojedine alodijalne komplekse oranica, livada, vinograda i dr.⁹ Ogramićeva nastojanja produžio je njegov nasljednik biskup Juraj Patačić (1703.-1716.), a zatim do sredine XVIII. st. upravu đakovačkog posjeda preuzima biskup Petar Bakić (1716.-1749.).¹⁰

Prvi precizniji popis naselja i stanovništva na području tzv. Đakovačkoga distrikta (koji je tvorio teritorijalnu osnovu za oblikovanje đakovačkog biskupskoga vlastelinstva) izradio je 1702. godine provizor Emerik Szadecsky.¹¹

8 Igor Karaman, *Sumarni katastar...* n.dj., str.200-207.

9 Đuro Rauš, n.dj., str.116-117.

10 Mirko Marković, *Đakovo i Đakovština - prilog poznavanju naselja i naseljavanja* («Zbornik Đakovštine» sv.1, Zagreb, 1976.), str. 179-181.

11 O tome usp. Ive Mažuran, *Popis zapadne i srednje Slavonije 1698. i 1702. godine* (Osijek, 1966.). Isti autor kasnije je priredio opsežnu ediciju relevantne dokumentarne građe: Ive Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine* (Osijek, 1988.). Međutim, kako upozorava autor u predgovoru, ovdje nije uključena dokumentacija o Đakovštini 1698. godine - jer je uglavnom jednaka već objavljenom popisu kotara Đakovo 1702. godine. O stanju žiteljstva na području Đakovštine potkraj osmanske vladavine i nakon uključivanja u sastav habsburške državne tvorevine usp. također: Stjepan Pavičić, *Slavonija u svojem naselnom razvitku od trinaestog stoljeća do danas* («Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje», Osijek, 1970.), str.200-203.

Tada je ovdje zabilježeno 55 sela sa 796 gazdinstava; ali, uz to se spominje 26 opustjelih naselja sa znatnom količinom neobrađene zemlje.

Novi popis vlastelinstava pripremio je 1719. godine biskup Petar Bakić. Prema njegovim navodima, stočni se fond na cjelokupnom području đakovačkih sela sastojao od 500 konja, 900 volova, 1.000 krava, 2.700 ovaca i koza, 6.000 svinja, te oko 2.500 košnica pčela.¹²

Vlastelinski alodij poljoprivrednog karaktera bio je još relativno skroman, pa tako za biskupa Bakića nalazimo samo oko 400 jutara alodijalnih oranica. No, on je ipak u samom Đakovu počeo podizati opsežnija skladišta za žitarice i druge agrarne proizvode, što su ih sva podložna seljačka gazdinstva morala biskupu redovno godišnje davati u ime crkvenoga desetka. Također je organizirao stručnu gospodarsku upravu na vlastelinstvu.

U sklopu đakovačkog biskupskog posjeda prisutna je bila (od doba srednjovjekovlja) tradicija uzgoja konja, a ovdašnju su ergelu održavali također turski velikaši tijekom XVI.-XVII. st. No, kako je po prestanku osmanske vladavine ergela ostala bez rasnih grla, obnavlja je od 1706. godine biskup Patačić. Naročito zanimanje pokazao je za širenje i napredak konjogojstva njegov nasljednik biskup Bakić: spominje se primjerice da je za nabavu 30 arapskih pastuha i kobila iz Egipta prodao jednom grčkom trgovcu 30 jutara hrastove šume, te da su ovi trupci otplavljeni Savom i Dunavom do crnomorskih brodogradilišta. Kasnije je biskupska ergela bila zanemarena, pa je obnovljena tek za Strossmayerova doba (i dopunjena lipicancima).¹³

Sredinom XVIII. st., prilikom konačnog teritorijalnog oblikovanja i izdvajanja slavonske Vojne krajine (1745.-1749.), biskupsko je vlastelinstvo iz svog posjeda - uz novčanu odštetu - izgubilo nekoliko seoskih naselja pokraj rijeke Biđ: Mikanovci, Strizivojna, Čajkovci, Vrpolje, Andrijevići, Perkovci i Topólje.¹⁴ Uskoro zatim, nakon niza seljačkih nemira i buna (1775.), provodi se u provincijalnoj Slavoniji novo uređenje feudalnih odnosa između vlastelinstava i podložnoga seljaštva - prema odredbama urbara što ga je 1756. godine donijela carica Marija Terezija.¹⁵

U to doba očituje se pod upravom biskupa Josipa Antuna Čolnića (1751.-1773.) povoljan razvitak đakovačke vlastelinske ekonomike. Krčenjem dotadašnjih gustih šuma stvarane su nove alodijalne ora-

¹² Mirko Marković, n.dj., str.282-283, 286.

¹³ Mirko Marković n.dj., str.284-287.

¹⁴ Đuro Rauš, n.dj., str.117.

¹⁵ Usp. Josip Bösendorfer, *Agrarni odnosi u Slavoniji* (Zagreb 1950.).

nične površine, a također se proširuju nasadi vinograda. Poslije uvođenja terezijanskog urbara za Slavoniju (1756.), dao je biskup Čolnić izraditi novi pregled stanja đakovačkoga vlastelinstva, pod naslovom: »Opus dimensionis terrarum totius Dominii Episcopalis Deakovar« iz 1758. godine; ovdje je sadržan pregled svih podložničkih gazdinstava i njihovih obaveza u raznovrsnim oblicima feudalne rente.¹⁶

Za zamašnu aktivnost oko gospodarskog proširenja i unapređivanja đakovačkoga vlastelinstva nastojao je biskup Čolnić pribaviti nove naseljenike, podjedno za rad na poljoprivrednom posjedu biskupije, kao i za različite stručne (zanatske) poslove.

Iskorištavanje šuma u šire trgovinske svrhe provođeno je na slavonskom području tijekom XVIII. st. uglavnom putem produkcije pepeljike (potaše). Tako se od sredine stoljeća, u doba biskupa Čolnića, spominje pepeljarska poslovna aktivnost nekih židovskih poduzetnika i kod đakovačkoga vlastelinstva: »U Virovitičkoj županiji prvi pepeljari bili su osječki Židovi. Njih pet je 1752. godine sklopilo ugovor s đakovačkim biskupom o paljenju pepeljike u njegovim šumama. Posao je počeo s 20 kotlova, za koje je vlastelinstvo dalo sav potreban materijal: drvo, opeku, badnjeve, kablove i dr.« (R. Bićanić)¹⁷

Potom je na đakovačkom biskupskom posjedu u selu Bračevcima uređen i odgovarajući vlastelinski pogon manufakturnoga tipa, koji djeluje desetak godina (1764.-1773.). U njemu, uz stručnoga majstora, radi lokalno stanovništvo pod feudalnom obavezom; dio produkcije prodavao se u slovenske krajeve (za potrebe tamošnjih staklana).¹⁸

Ova djelatnost prestaje sa smrću biskupa Čolnića. Premda je u idućim desetljećima manufakturna proizvodnja pepeljike prisutna kod drugih slavonskih vlastelinstava (npr. u Našicama, Valpovu, Virovitici, Voćinu) - do obnove đakovačkoga pothvata čini se da nije došlo.¹⁹

Suvremeni pisac Friedrich Wilhelm von Taube procjenjivao je u svom opisu Slavonije (1777.-1778.) da godišnji prihod đakovačkih biskupa dosiže oko 25.000 forinti, ali je smatrao da bi se racionalnim gospodarenjem i većim zalaganjem uprave taj postignuti iznos mogao znatno povećati.

Potkraj XVIII. st. nalazimo gospodarsku organizaciju biskupskoga zemljoposjeda podijeljenu u četiri okružja, kojima su na čelu španovi: đakovačko, semeljačko, trnavačko i drenjansko. Ipak, »Deskripcija-

16 Mirko Marković, n.dj., str.283; Đuro Rauš, n.dj., str.117.

17 Cit. prema: Đuro Rauš, n.dj., str.118.

18 Miroslava Despot, *Ekonomsko-historijski razvoj Slavonije unutar njenog manufakturnog i industrijsko-proizvodnog procesa u XVIII. i XIX. stoljeću* («Zbornik radova Prvog znanstvenog sabora Slavonije i Baranje», Osijek, 1970.), str.255.

19 Miroslava Despot, *Pokušaji manufakture u Gradanskoj Hrvatskoj u 18. stoljeću* (Zagreb, 1962.), str.73-74.

vlastelinstva iz 1805.-1807. godine pokazuje da su najveći dio domini-
jalnih površina tvorile šume.²⁰

Za vrijeme biskupa Antuna Mandića (1806.-1815.) provedeno je
prvo organizirano naseljavanje njemačkih kolonista, pretežno obrtnika
različitih struka. Oni su uglavnom bili nastanjeni u Đakovu, ali su radili
i za potrebe čitavoga vlastelinstva. Priljev njemačkih majstora nastavlja
se i pod biskupom Mirkom Raffayem (1816.-1830.).

Međutim, uz njemačke zanatlije (što su uskoro osnovali svoj ceh)
sada se sve više razvija i obrtnička djelatnost domaćih ljudi, pa je do
sedine XIX. st. tzv. ilirski ceh postao brojnijim od udruženja »nje-
mačkih« obrtnika u Đakovu. Uslijed ovih zbivanja napredovalo je tada
podjedno trgovinsko-prometno značenje biskupskoga sjedišta u lokal-
noj i regionalnoj robnoj razmjeni, napose zahvaljujući tjednim i
godišnjim sajmovima što se ovdje održavaju.²¹

Poslije ukinuća feudalnog poretka u revoluciji 1848.-1849. moralo
je i vlastelinstvo đakovačkih biskupa pretrpjeti temeljitu reorganizaci-
ju. Dotadašnja podložna seljačka gazdinstva oslobođena su neposredne
ingerencije vlastelinske uprave i snošenja raznovrsnih oblika feudalne
rente, ukinuta je i obaveza davanja crkvene desetine.²² Sada je đako-
vački veleposjed obuhvaćao samo ranije alodijalne površine, a one su
uglavnom predstavljale šume, uz nekoliko poljoprivrednih majura (za
žitarsku i stočnu proizvodnju), te vinograde. Takve je prilike zatekao
Josip Juraj Strossmayer 1850. godine nakon svog nastupa na biskup-
skoj stolici u Đakovu - gdje će djelovati više od pola stoljeća, sve do
smrti (1905.).

Za Strossmayerove uprave povećavana je površina biskupskih ma-
jura time što su iskrčena šumska zemljišta privođena raznim poljopri-
vrednim kulturama. Takve oranice ili livade nastaju tada naročito na
području novih seoskih naselja Krndija, Josipovac i Jurjevac. Moderni-
zacija poljoprivrednoga (žitarskoga i stočarskoga) gospodarstva na
đakovačkom veleposjedu provođena je napose osamdesetih-devedese-
tih godina prošloga stoljeća, u čemu je izravno sudjelovao i biskup
Strossmayer - dakako, uz brojnu stručnu upravu (koja djeluje pod
vodstvom ravnatelja čitavoga imanja, područnih provizora, majurskih
španova itd.).²³

S pravom ističe Mirko Marković: »S dolaskom biskupa J. J. Stros-
smayera u Đakovo, ovo vlastelinstvo doživljava nov procvat. Iako se ono
prostorno veoma smanjilo, dobrom organizacijom i brigom za taj

20 Mirko Marković, n.dj., str. 183; Đuro Rauš, n.dj., str.117.

21 Mirko Marković, n.dj., str.184-187.

22 Usp. Igor Karaman, *Problemi ekonomskog razvitka hrvatskih zemalja u doba oblikovanja
gradansko-kapitalističkog društva do prvog svjetskog rata* (u zborniku radova: »Društveni
razvoj u Hrvatskoj«, Zagreb, 1981.), str.308-314.

23 Đuro Rauš, n.dj., str. 117; Mirko Marković, n.dj., str.288.

posjed, Strossmayer je iz njega učinio uzorno gospodarstvo. Dakako da su tada i prihodi toga posjeda postali puno veći nego ranije. Najviše koristi iz toga vlastelinstva izvlačio je Strossmayer krčenjem velikih kompleksa stoljetnih hrastovih šuma. Od tih prihoda podiže on novu velebnu katedralu, nekoliko novih vlastelinskih zgrada, nov samostan za časne sestre, dva mlina i nekoliko magazina«. ²⁴

Prema detaljnoj analizi naseobenoga sustava Đakova tijekom druge polovine XIX. st., što ju je proveo Mirko Marković, možemo uočiti na koji se način ovdje odrazio razvitak đakovačkoga veleposjeda za doba biskupa J. J. Strossmayera. ²⁵ Među brojnim gospodarskim zdanjima nalazimo tako primjerice od starijih pogona vlastelinsku siranu (»švajceriju«) i pivovaru, te gostionu s prenoćištem i konjušnicama (što ih je sagradio Raffay, a obnovio Strossmayer). Uz nove upravne zgrade i prostrana poljoprivredna (žitarska ili stočarska) zdanja, podignut je bio oko 1880. godine paromlin sa silosima i skladištima za potrebe veleposjeda.

Na prijelomu stoljeća, u posljednjim godinama Strossmayerova biskupovanja, gospodarsku upravu na đakovačkom veleposjedu vodio je kao ravnatelj Vladoje Čačinović. Tada je - po gruntovnici - površina ovog imanja dosegala oko 36.750 jutara; osim prevladavajućega udjela šuma, ostalo zemljište tvorile su oranice, livade, pašnjaci, zatim vinogradi, voćnjaci i vrtovi, te dr. ²⁶ Sastav toga posjeda ²⁷ po glavnim vrstama/kulturama pokazuje nam sljedeći pregled:

	katastarska jutra (kj)	%
- oranice	5.835	15,88
- livade	1.131	3,08
- pašnjaci	600	1,63
- vinogradi	117	0,32
- vrtovi i voćnjaci	64	0,17
- šume	28.689	78,06
- zgrade i dvorišta	61	0,17
- neplodno tlo i sl.	253	0,69
svoga	36.750	100.00

²⁴ Mirko Marković, n.dj., str.188-189.

²⁵ Mirko Marković, n.dj., str.193-282.

²⁶ O razvoju agrarne ekonomike na tlu Slavonije do prvog svjetskog rata usp. Igor Karaman, *Privredni položaj Slavonije u Habsburškoj monarhiji pod nagodbenim sustavom, 1868.-1918.* («Zbornik Historijskog instituta Slavonije» sv.4, Slav. Brod, 1966.), str.354-371.

²⁷ Đuro Rauš, n.dj., str.118.

O gospodarskoj organizaciji i privrednoj djelatnosti na đakovačkom veleposjedu početkom našega stoljeća donosi Đuro Rauš sljedeći reljefni prikaz (prema onovremenom napisu iz »Šumarskoga lista«, u povodu smrti biskupa J. J. Strossmayera 1905. godine): »Gospodarstvo je decentralizirano u tzv. "pustare", gdje se sred ovećeg kompleksa oranica, livada itd. nalazi niz zgrada stanovnih za 50-130 glava družine, zgrada gospodarskih, staja, svinjaca, ovčarnika, pčelinjaka itd. Od god. 1886. goje se goveda pretežno mariahoffske, nešto i čiste pinzgavske pasmine. Za oranje služe volovi podolski. Konji se goje pasmine čistokrvne lippizanske, a za teret križanci lippizanske i percheronske pasmine. Svinje su pasmine kisjenezke, a ovce križanci rambouilleta i domaće pasmine; sve te pasmine najbolje odgovaraju lokalnim prilikama. Vinogradi na američkoj podlogi regenerirani, dali su godine 1904. po jutru 38 hektolitara priroda, a domaće loze samo 18 hl.«²⁸

Za vrijeme biskupovanja Josipa Jurja Strossmayera (1850.-1905.) osobito značenje u privrednoj djelatnosti đakovačkoga veleposjeda pripada eksploataciji ovdašnjih šumskih kompleksa. S obzirom na to da su nakon revolucije 1848.-1849. ukinuti dotadašnji feudalni odnosi vlastelinstva s podložnim seljaštvom, postupno je tijekom sedamdesetih i osamdesetih godina XIX. st. provođeno razrješavanje nasljeđenih prava ili obveza suuzitništva na nekim šumskim područjima.²⁹

Prema zemljarinskom katastru iz 1860. godine bilo je u biskupskom posjedu ukupno 29.785,629 jutara šumskih površina. Od toga je do potkraja stoljeća već iskrčeno oko 1.500 jutara; sječa je naročito obuhvatila vrijedne komplekse hrastovih stabala, koji nisu uvijek bili racionalno iznova pošumljivani. Šumskoj upravi stajao je na čelu jedan nadšumar, dok su nadzor nad tri vlastelinske šumarije provodili područni šumari (uz tridesetak lugara).³⁰

O velikim prodajama đakovačkih hrastovih šuma za industrijsku eksploataciju tijekom druge polovine XIX. st. navodi Mirko Marković: »Strossmayer je prodao vlastelinske šume u više navrata: poduzetnicima Türku i Turkoviću prodao je 1863. i 1867. g. 14.000 hrastovih trupaca, Sedlakoviću 1872. g. 5.000 trupaca, Kovačiću 1874.-76. g. oko 8.000 trupaca, Selingeru 1873.-77. g. oko 12.000 trupaca. Najveću prodaju šume zaključio je Strossmayer 1876. g. s francuskim poduzetnicima Jakob Schmidt & Valentin. Oni su kupili hrastovu šumu u Mađarevoj bari za 400.000 forinti«³¹.

28 Đuro Rauš, n.dj., str.118-119.

29 O ulozi šumske/drvene eksploatacije u privrednom razvoju Slavonije do Prvog svjetskoga rata usp. Igor Karaman, *Razvitak industrijske privrede, prometa i novčarstva u Slavoniji u doba nagodbenog sustava, 1868.-1918.* (u knjizi istog autora: »Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću«, Zagreb, 1972.), str.207-231.

30 Đuro Rašu, n.dj., str.117.

31 Mirko Marković, n.dj., str. 284.

Za racionalno korištenje šumskoga blaga na đakovačkom biskupskom veleposjedu sastavljena je potkraj prošloga stoljeća zasebna »gospodarstvena osnova«. Izradio ju je 1897.-1898. šumarski nadzornik Andrija Borošić, a potvrđena je od strane Zamaljske vlade u Zagrebu 1900. godine; osnova je potom revidirana 1907. godine.³²

Kroz sudbinu biskupskoga imanja Đakovo, njegovu gospodarsku organizaciju i poslovanje tijekom XVIII.-XIX. st. (pa do Prvog svjetskoga rata) održavaju se oni bitni povijesni procesi i pojave, što općenito obilježavaju razvitak slavonskih vlastelinstava/veleposjeda u razdoblju kasnoga feudalizma i potom u doba oblikovanja građansko-kapitalističkoga poretka.³³

Kad je sredinom XIX. st. (u revoluciji 1848.-1849.) na ukupnom teritoriju Habsburške Monarhije uklonjen preživjeli feudalni sustav, morala su i vlastelinska imanja svjetovnih ili crkvenih zemljoposjednika u Slavoniji svoju privrednu aktivnost prilagoditi novim socijalnim i ekonomskim odnosima građansko-kapitalističkoga tipa. Jer, osim što su zemljišta seljačkih gazdinstava sada bila oslobođena od ingerencije vlastelinskih uprava, prestale su pojedno važiti raznovrsne obaveze ili daće njihovih dotadašnjih podložnika.

Pri neophodnoj modernizaciji preobrazbi veleposjedničke agrarne ekonomike imala su (u investicijske svrhe) poslužiti financijska sredstva, koja su stavljena na raspolaganje bivšim zemljovlasnicima - u obliku vrijednosnih papira - na ime odštete za ukinuta prava feudalne rente. No, od posebnog je značenja ovdje bila mogućnost nekih veleposjednika da se u tom cilju posluže prihodima od prodaje dragocjenoga drvnoga blaga iz svojih stoljetnih (osobito hrastovih) šumskih kompleksa. Tome je u prilog išao razvitak industrijske eksploatacije i prerade drvne sirovine na slavonskom području tijekom druge polovine XIX. st. - putem krupnih šumskih pothvata i parnih pilana domaćega ili stranoga kapitalističkoga poduzetništva.³⁴

U sklopu đakovačkog biskupskoga imanja provođenje spomenutih nužnih upravnih, gospodarskih ili građevinskih zamašnih zahvata, usmjerenih k transformiranju naslijeđene tradicionalne (kasnofeudalne) vlastelinske ekonomike u moderniji i efikasniji sustav poljoprivredno-šumskoga veleposjedničkoga poslovanja - suštinski je pripalo u zadatak Josipu Jurju Strossmayeru za doba njegova dugotrajnoga, predanog i plodnog biskupovanja od 1850. do smrti, 1905. godine.

32 Đuro Rauš, n.dj., str.118.

33 Usp. Igor Karaman, *Valpovačko vlastelinstvo*, Ekonomsko-historijska analiza (Zagreb, 1962.); Igor Karaman, *Dva priloga razmatranja agrarnih odnosa...* n.dj., str.377-385.

34 Igor Karaman, *Počeci industrijske privrede u građanskoj Slavoniji, 1850.-1860.* (u knjizi istog autora: »Privreda i društvo Hrvatske u 19. stoljeću«, Zagreb, 1972.), str. 86-98; Igor Karaman, *Društveno-ekonomski uvjeti razvoja »Kombinata Belišće« do 1918. god.* (u zborniku radova: »Kombinat Belišće kao čimilac privrednog razvoja«, Osijek, 1980.), str.79-93.

Diacovensia 1/1995.

Tako se početkom našega stoljeća (prema podacima koje donosi J. Krška 1902. godine) imanje Đakovo još uvijek ubraja među desetak najkrupnijih zemljišnih posjeda na tlu Slavonije.³⁵

Zahvaljujući napose djelatnosti i naporima J. J. Strossmayera, poljoprivredno-šumski veleposjed đakovačkih biskupa uspio je prebroditi prijelazne teškoće u prilagodbi novim uvjetima vlastitoga poslovanja nakon revolucije 1848.-1849. godine, a potom prevladati i nepovoljne posljedice velike europske agrarne krize od sedamdesetih do devedesetih godina prošloga stoljeća. No, svakako je pritom od izuzetnoga značenja činjenica da je biskup J. J. Strossmayer - tijekom više od pola stoljeća upravljanja nad imanjem Đakovo - ogroman dio prihoda, što je ovdje ostvarivan, stalno usmjeravao prema brojnim, važnim i djelotvornim nacionalnim institucijama na svim poljima društvenoga života u nas.

³⁵ Igor Karaman, *Sumarni katastar...* n.dj., str. 208-209.